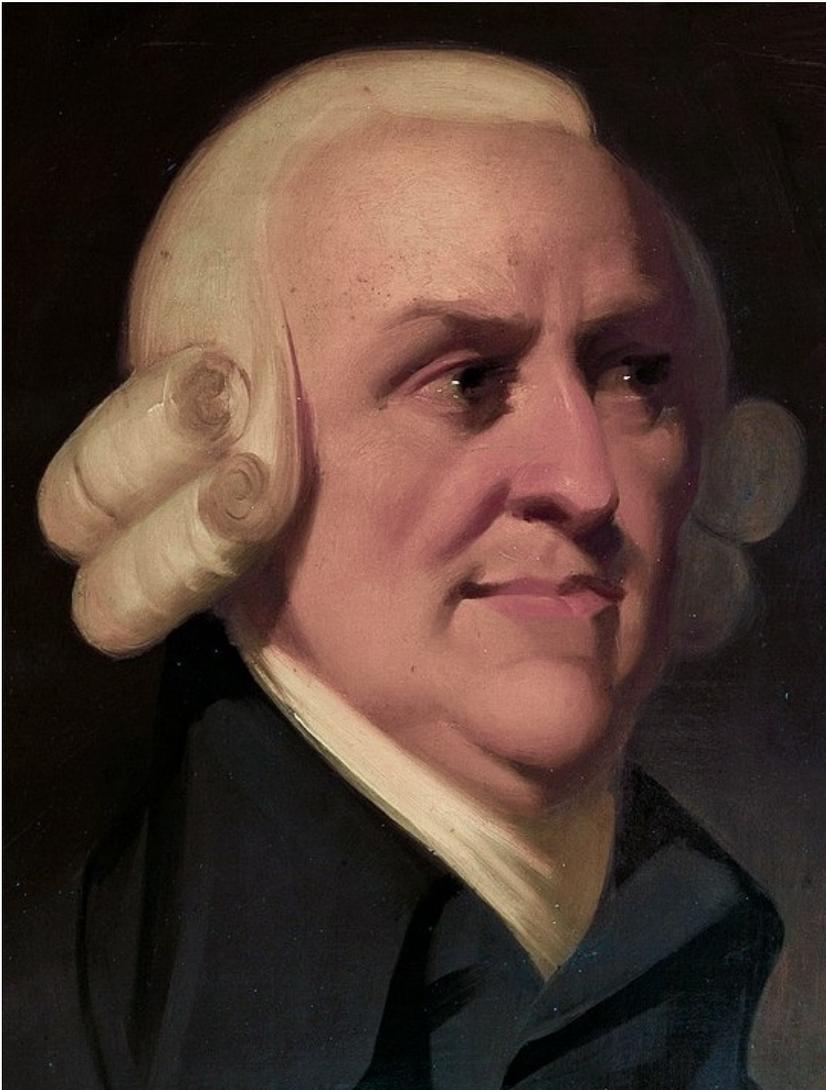

Adam Smith

(1723-1790)

Σκωτσέζος φιλόσοφος και οικονομολόγος, κορυφαία μορφή του Σκωτσέζικου Διαφωτισμού, ευρέως θεωρούμενος ως «πατέρας της οικονομικής επιστήμης» και ιδρυτής της Κλασικής Σχολής.

Ο Άνταμ Σμιθ γεννήθηκε στο Κέρκκαλντι της Σκωτίας, σε μια προτεσταντική οικογένεια Ουίγων, με παράδοση στη δημόσια διοίκηση και τη νομική. Ο πατέρας του, τελωνειακός επίτροπος στο Κέρκκαλντι (ένα μικρό λιμάνι απέναντι από τον ποταμό Forth σε σχέση με το Εδιμβούργο), πέθανε λίγους μήνες πριν από τη γέννησή του, αφήνοντας τον ασθενικό μικρό Άνταμ να μεγαλώσει με τη μητέρα του, Μάργκαρετ Ντάγκλας, η οποία — σύμφωνα με όλες τις μαρτυρίες — υπήρξε προσωπικότητα ισχυρή, ενθάρρυνε τις ακαδημαϊκές κλίσεις του Σμιθ και με την οποία διατήρησε ισχυρό δεσμό σε όλη του τη ζωή.

Ο Άνταμ Σμιθ φοίτησε στο τοπικό σχολείο Kirkcaldy Burgh και το 1737, σε ηλικία δεκατεσσάρων ετών, γράφτηκε στο Πανεπιστήμιο της Γλασκώβης, όπου βρέθηκε υπό την επίδραση του ηθικού φιλοσόφου Francis Hutcheson και ανέπτυξε ενδιαφέρον για τη νευτώνεια επιστήμη και τη στωική φιλοσοφία. Η Γλασκώβη ήταν τότε το σημαντικότερο λιμάνι της Σκωτίας, βαθιά εμπλεκόμενο στο αμερικανικό εμπόριο καπνού. Ο παλμός του αναδύμενου εμπορικού κέντρου και η κοινότητα των εμπόρων σχεδόν βέβαια επηρέασαν την οπτική του νεαρού Σμιθ.

Τον Ιούλιο του 1740 ο Σμιθ έφυγε από τη Γλασκώβη για να λάβει υποτροφία (την «Snell Exhibition» των £40) και να σπουδάσει κλασικά γράμματα και σύγχρονες γλώσσες στο Balliol College της Οξφόρδης, υποτίθεται ως προετοιμασία για εκκλησιαστική σταδιοδρομία στην Επισκοπική Εκκλησία. Ωστόσο, σύμφωνα με τις περισσότερες μαρτυρίες, η περίοδος της Οξφόρδης δεν υπήρξε τόσο γόνιμη όσο της Γλασκώβης. Ολοκληρώνοντας τις σπουδές του τον Αύγουστο του 1746, επέστρεψε στη Σκωτία και πέρασε δύο ήσυχα χρόνια στο σπίτι της μητέρας του στο Κέρκκαλντι.

Το 1745, ενώ ο Σμιθ βρισκόταν ακόμη στην Οξφόρδη, η Σκωτία συγκλονίστηκε από την Ιακωβιτική Εξέγερση. Η εξέγερση απέτυχε και, μετά τα γεγονότα, έγινε σαφές ότι η φτώχη,

παραδοσιακή Σκωτία θα ενσωματωνόταν οριστικά στη πλουσιότερη και δυναμικότερη Αγγλία. Η προοπτική αυτή απασχόλησε έντονα τους Σκωτσέζους διανοούμενους και πανεπιστημιακούς της εποχής. Οι «εικαστικές» ιστορίες τους, οι θεωρίες και οι συζητήσεις τους για την εξέλιξη και την πρόοδο των πολιτισμών — ο κεντρικός πυρήνας του Σκωτσέζικου Διαφωτισμού — μπορεί να είχαν πανοραμική κλίμακα, αλλά απαντούσαν ταυτόχρονα σε πολύ τοπικά ερωτήματα για το μέλλον της Σκωτίας.

Ακριβώς τότε ο Άνταμ Σμιθ άφησε το ήσυχο Κέρκκαλντι και εισήλθε στη ζύμωση των πνευματικών κύκλων του Εδιμβούργου. Με παρότρυνση του Henry Home, Lord Kames, προσκλήθηκε τον Νοέμβριο του 1748 να δώσει στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου μια σειρά δημόσιων διαλέξεων στη ρητορική, υπό την αιγίδα της Φιλοσοφικής Εταιρείας. Ακολούθησαν επιπλέον διαλέξεις για την Ιστορία της Φιλοσοφίας και τη Νομολογία. Από το περιεχόμενό τους σώζονται ελάχιστα, ίσως με εξαίρεση το δοκίμιό του για την πνευματική ιστορία της αστρονομίας (το οποίο ο ίδιος αργότερα χαρακτήρισε «νεανικό» και δημοσιεύθηκε μετά θάνατον το 1795). Κατά την περίοδο αυτή (1748–51), ως ανεξάρτητος εισηγητής, ο Σμιθ γνώρισε και συνδέθηκε φιλικά με τον Ντέιβιντ Χιουμ και άλλες εξέχουσες μορφές του Σκωτσέζικου Διαφωτισμού.

Οι διαλέξεις του στο Εδιμβούργο είχαν σχετική επιτυχία. Έτσι, τον Ιανουάριο του 1751, ο Άνταμ Σμιθ εξελέγη ομόφωνα στην τότε κενή έδρα της Λογικής στο παλιό του πανεπιστήμιο, τη Γλασκώβη, και άρχισε να διδάσκει τον Οκτώβριο του 1751. Σύμφωνα με τον μαθητή του John Millar, ο Σμιθ υιοθέτησε καινοτόμο προσέγγιση, εγκαταλείποντας την παραδοσιακή αριστοτελική διδασκαλία της λογικής υπέρ της μελέτης της ρητορικής (προφανώς αξιοποιώντας το υλικό των διαλέξεων του Εδιμβούργου). Λίγο πριν αναλάβει, του ζητήθηκε επίσης να αναπληρώσει μέρος των διαλέξεων στην ηθική φιλοσοφία για τον Thomas Craigie (διάδοχο του Hutcheson), ο οποίος είχε βαριά ασθενήσει. Έτσι, τον πρώτο χρόνο στη Γλασκώβη ο Σμιθ δίδασκε δύο διαφορετικά μαθήματα. Τον Απρίλιο του 1752, μετά τον θάνατο του Craigie, εξελέγη ομόφωνα στην έδρα της Ηθικής Φιλοσοφίας. Ο παλιός του φίλος Ντέιβιντ Χιουμ υπέβαλε αίτηση για την έδρα της Λογικής που άφησε ο Σμιθ, αλλά υπήρξε έντονη αντίδραση από πρεσβυτεριανούς κληρικούς λόγω της «ελεύθερης σκέψης» του Χιουμ. Τελικά, υποχωρώντας στην κοινωνική πίεση, ο Σμιθ δεν στήριξε τον Χιουμ και το εγχείρημα ματαιώθηκε (η έδρα κατέληξε σε άλλον υποψήφιο, τον James Clow). Ο Σμιθ παρέμεινε καθηγητής ηθικής φιλοσοφίας στη Γλασκώβη από το 1752 έως το 1764.

Ακολουθώντας την παραδοσιακή διάρθρωση που περιγράφονταν στο βασικό εγχειρίδιο Frances Hutcheson, *Philosophiae Moralis*, το μάθημά του στην ηθική φιλοσοφία χωριζόταν σε τέσσερα μέρη: φυσική θεολογία, ηθική, νομολογία και φύση των πολιτικών θεσμών. Οι πρώτες του διαλέξεις πιθανότατα αξιοποιούσαν υλικό από το εγχειρίδιο του Hutcheson και από τις διαλέξεις του Εδιμβούργου, αλλά σταδιακά ο Σμιθ άρχισε να αναπτύσσει εκ νέου τα θέματα με δική του πρωτότυπη επεξεργασία.

Παρότι κατοικούσε στη Γλασκώβη, ο Σμιθ ταξίδευε συχνά στο Εδιμβούργο για να συναντά τους διαφωτιστικούς φίλους του. Ήταν μέλος της Edinburgh Select Society και του Poker Club και δημοσίευσε δύο μικρά άρθρα στο νεοσύστατο Edinburgh Review το 1755. Το 1758 ο Ντέιβιντ Χιουμ επιχείρησε να τον μεταφέρει στην έδρα του δημοσίου δικαίου στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου (ελπίζοντας παράλληλα να ανοίξει η θέση του Σμιθ στη Γλασκώβη για τον Adam Ferguson), αλλά το σχέδιο δεν προχώρησε.

Το πρώτο δημοσιευμένο έργο του Σμιθ, Η Θεωρία των Ηθικών Συναισθημάτων (1759), αντλεί προφανώς από το δεύτερο μέρος του μαθήματός του. Αποτέλεσε μία ακόμη «βολή» στη μακροχρόνια σκωτσέζικη διαμάχη για την ανθρωπολογική και κοινωνική προέλευση των ηθικών κανόνων, συζήτηση που είχε πυροδοτηθεί από την περίφημη Fable του Mandeville τη δεκαετία του 1720. Το κρίσιμο ερώτημα ήταν πώς και γιατί ο «φυσικός» άνθρωπος, που επιδιώκει την ηδονή, θα

επινοούσε αυστηρούς περιορισμούς όπως η ηθική. Ο Hutcheson υποστήριζε ότι οι ηθικές πράξεις γεννούν φυσικά αισθήματα ευχαρίστησης, άρα η ηθική είναι εκ φύσεως ηδονιστική. Ο Χιουμ, αντλώντας από τον Χομπς, αντέτεινε ότι οι ηθικοί κώδικες δεν είναι εγγενείς αλλά κοινωνικές κατασκευές, που διαμορφώθηκαν κατά το παρελθόν ώστε να συμβιβάζονται με τα ηδονιστικά πάθη. Η «ρεαλιστική» λύση του Χιουμ έμοιαζε να μειώνει την ηθική σε ωμή σκοπιμότητα: πρώτα οι άνθρωποι πράττουν ό,τι τους ευχαριστεί και μετά «γράφουν» κανόνες για να το δικαιολογήσουν. Ο Χιουμ δεν έφθασε τον Χομπς στην πλήρη αναγωγή της ανιδιοτέλειας στον εγωισμό· εισήγαγε το στοιχείο της «συμπάθειας» προς τις χαρές και τις λύπες των άλλων, αλλά και πάλι τοποθετούσε στο κέντρο τα ηδονικά πάθη.

Η *Θεωρία των Ηθικών Συναισθημάτων* προσπάθησε να βρει ένα μέσο έδαφος μεταξύ Hutcheson και Χιουμ προτείνοντας το τέχνασμα του «αμερόληπτου θεατή» (impartial spectator). Ναι, λέει ο Σμιθ, η ηθική αναδύεται μέσα από ηδονικούς υπολογισμούς, αλλά δεν είναι απλώς έκφραση παθών. Με τη δύναμη της φαντασίας και του λόγου μπορούμε να υιοθετήσουμε τη θέση ενός αμερόληπτου θεατή. Ο Σμιθ διευρύνει τη «συμπάθεια» του Χιουμ ώστε να περιλαμβάνει όχι μόνο συμπάθεια προς τα πάθη ευχαρίστησης και πόνου των άλλων, αλλά και συμπάθεια προς τα κίνητρα του δράντος και την ευγνωμοσύνη του αποδέκτη. Ευρετικά, η φαινομενικά αλτρουιστική πράξη της διάσωσης ενός παιδιού που πνίγεται δεν εξηγείται ούτε ως προσδοκία ανταμοιβής από τους γονείς (όπως θα υπέθετε ο Χομπς), ούτε επειδή η ίδια η πράξη παράγει ευχαρίστηση (όπως θα ισχυριζόταν ο Hutcheson), ούτε απλώς επειδή μεταφέρουμε στον εαυτό μας τον πόνο των γονιών (όπως προτείνει ο Χιουμ). Πρόκειται για πιο σύνθετη εσωτερική στάθμιση: ο αμερόληπτος θεατής είναι ο εσωτερικός κριτής μας, που, μέσω εμπειρίας και επαγωγικής λογικής, μπορεί να αποδοκιμάσει την αδράνεια ή να εγκρίνει την ηρωική προσπάθεια διάσωσης, και αυτή είναι η βασική «ηδονή/πόνος» που κινητοποιεί. Με απλά λόγια, η ηθική αίσθηση είναι η επιθυμία να είμαστε άξιοι επαίνου και ο πόνος της ενοχής, όπως μεταφέρεται μέσω του αμερόληπτου θεατή.

Η *Θεωρία* εδραίωσε τη φήμη του Σμιθ, όμως εκείνος άφησε το θέμα και στράφηκε στο τρίτο μέρος του μαθήματος: τη φυσική νομολογία. Στο τέλος της *Θεωρίας* είχε ήδη σκιαγραφήσει μια ιστορία του φυσικού δικαίου, τονίζοντας τη σημασία του Γκρότιου. Λέγεται ότι σκόπευε να γράψει μεγαλύτερη πραγματεία, με πρότυπο τον Μοντεσκιέ. Όμως, η πραγματεία αυτή — αν ξεκίνησε — δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Αντί αυτής, διαθέτουμε δύο σειρές σημειώσεων από τις διαλέξεις του στη Γλασκώβη: μία από το ακαδημαϊκό έτος 1762–63 και μία από το 1763–64, που ανακαλύφθηκαν και δημοσιεύθηκαν αργότερα. Η δεύτερη (χειρόγραφο με ημερομηνία «1766», πιθανόν αναθεώρηση των σημειώσεων 1763–64) εντοπίστηκε και εκδόθηκε από τον Edwin Cannan το 1896. Η πρώτη (πιο πρόχειρη, άρα μάλλον άμεση καταγραφή των διαλέξεων) ανακαλύφθηκε το 1958 από τον J.M. Lothian και δημοσιεύθηκε στη «Γλασκωβέζικη» έκδοση των έργων του Σμιθ (1976–81). Οι σημειώσεις αυτές είναι σήμερα γνωστές ως Lectures on Jurisprudence («Διαλέξεις στη Νομολογία»).

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην ενότητα περί «Police» των Διαλέξεων στη Νομολογία ο Σμιθ αναπτύσσει πρώιμα ιδέες που αργότερα θα επεξεργαστεί στο κύριο έργο του: τον καταμερισμό της εργασίας και τη σύνδεσή του με τον εθνικό πλούτο, τις «φυσικές» έναντι των «αγοραίων» τιμών, την προέλευση του χρήματος, κριτικές σε μονοπώλια, δασμούς, επιδοτήσεις και άλλες στρεβλώσεις, τα σφάλματα του мерκαντισμού, την οικονομική ιστορία του εμπορίου, ανασκόπηση φόρων και δημόσιου χρέους κ.ά. Αποσπάσματα από πρώιμα σχέδια ενός πιθανού αντίστοιχου πραγματείας (μερικά χρονολογούνται ήδη από το 1762) εντοπίστηκαν από τον W.R. Scott και εκδόθηκαν το 1937. Ωστόσο, ορισμένα θέματα των Διαλέξεων — π.χ. οι «φυσικές ανάγκες της ανθρωπότητας» (δηλαδή η κατανάλωση), η δημόσια υγιεινή, το «σχέδιο του Μισισιπή», η χρηματιστηριακή κερδοσκοπία, η επίδραση του εμπορίου στα δημόσια ήθη — δεν θα περάσουν στον Πλούτο των Εθνών.

Επιπλέον, το 1958 ο Lothian εντόπισε και σημειώσεις από άλλο μάθημα του 1762–63: το «ιδιωτικό» σεμινάριο ρητορικής του Σμιθ στη Γλασκώβη (σε αντίθεση με τις «δημόσιες» διαλέξεις ηθικής φιλοσοφίας). Υποτίθεται ότι εξελίχθηκε από τις παλαιότερες διαλέξεις του στο Εδιμβούργο. Οι σημειώσεις αυτές δημοσιεύθηκαν το 1963 ως Lectures on Rhetoric and Belles Lettres («Διαλέξεις στη Ρητορική και τις Καλές Τέχνες/Γράμματα»).

Το 1763 ο Άγγλος υπουργός Εξωτερικών Charles Townshend κάλεσε τον Άνταμ Σμιθ να συνοδεύσει τον θετό του γιο, τον νεαρό Henry Scott, Δούκα του Buccleuch, σε ευρωπαϊκή περιοδεία. Τον Ιανουάριο του 1764 ο Σμιθ παραιτήθηκε από την έδρα του στη Γλασκώβη και ανέλαβε. Ως δάσκαλος του δούκα ταξίδεψε στο Παρίσι και σχεδόν αμέσως στην Τουλούζη, όπου παρέμειναν σχεδόν δεκαοκτώ μήνες. Έπειτα διέσχισαν τη νότια Γαλλία προς τη Γενεύη και επέστρεψαν στο Παρίσι τον Δεκέμβριο του 1765. Στο Παρίσι, χάρη στις γνωριμίες του δούκα, ο Σμιθ γνώρισε σημαντικούς Γάλλους διανοούμενους και οικονομολόγους του Διαφωτισμού, όπως τον Ζακ Νεκέρ, τον d'Alembert, τον Helvétius, τον επικεφαλής των Φυσιοκρατών François Quesnay και, ίσως καθοριστικότερα, τον Jacques Turgot και τον Abbé Morellet.

Ο Buccleuch και ο Σμιθ επέστρεψαν στο Λονδίνο τον Οκτώβριο του 1766. Ο Σμιθ πήγε σχεδόν αμέσως στο Κέρκκαλντι, όπου έζησε ήσυχα τα επόμενα δέκα χρόνια, με μόνον περιστασιακά ταξίδια στο Εδιμβούργο και στο Λονδίνο. Στην περίοδο αυτή συνέγραψε το αριστούργημά του, τον *Πλούτο των Εθνών*, που εκδόθηκε τελικά τον Μάρτιο του 1776. Ο πυρήνας του έργου είχε ήδη διατυπωθεί στις αρχές της δεκαετίας του 1760 στις διαλέξεις του περί νομολογίας, όμως η γαλλική εμπειρία του πρόσφερε τεράστια έμπνευση και νέο υλικό.

Σκοπός της πραγματείας του Σμιθ — όπως και πολλών έργων του 18ου αιώνα — ήταν να επηρεάσει την κυβερνητική πολιτική: να προωθήσει την κατάργηση πολλών βρετανικών νόμων που περιόριζαν το εσωτερικό και εξωτερικό εμπόριο, οι οποίοι είχαν θεσπισθεί κυρίως στη μερκαντιλιστική περίοδο. Έτσι, το βιβλίο έχει διττό στόχο: να ασκήσει κριτική στο ισχύον σύστημα και στις οικονομικές αρχές του, και να προτείνει ένα νέο, μεταρρυθμισμένο σύστημα «φυσικής ελευθερίας». Το δεύτερο καθήκον μετατρέπει το έργο από απλή πολεμική σε εποικοδομητική σύνθεση, απαιτώντας προσεκτική έκθεση των οικονομικών αρχών που θεμελιώνουν το νέο σύστημα. Οι αρχές αυτές ήταν καινοφανείς ως θεωρία στην αγγλική βιβλιογραφία (αν και παρόμοιες ιδέες απαντούν σε ηπειρωτικούς οικονομολόγους, ιδίως στον Turgot). Συχνά σημειώνεται ότι ο Sir James Steuart, σημαντικός εκπρόσωπος των μερκαντιλιστικών απόψεων που ο Σμιθ επιδίωξε να αποδομήσει, συμμεριζόταν ορισμένες θεωρητικές αρχές, μολονότι δεν μνημονεύεται στον *Πλούτο των Εθνών*.

Ο *Πλούτος των Εθνών* διαρθρώνεται σε πέντε «βιβλία», από τα οποία το πρώτο είναι ίσως το σημαντικότερο θεωρητικά. Εκεί ο Σμιθ ξεκινά με τη διάσημη ανάλυσή του για τον καταμερισμό της εργασίας, με το παράδειγμα του «εργοστασίου καρφίτσων», και περνά στη διάκριση μεταξύ μακροχρόνιων «φυσικών» τιμών και βραχυχρόνιων «αγοραίων» τιμών που καθορίζονται από προσφορά και ζήτηση. Καθώς άνοιγε νέο έδαφος, ο Σμιθ παρουσιάζει άθελά του τρεις ή τέσσερις διαφορετικές θεωρίες «φυσικής αξίας»: τη θεωρία της «εργασίας που διατάσσεται» (labor-commanded), τη θεωρία της «ενσωματωμένης εργασίας» (labor-embodied), τη θεωρία της «άθροισης»/κόστους παραγωγής και (κατά ορισμένους) μια θεωρία «δυσχέρειας της εργασίας». Επιλέγει κυρίως την τρίτη (κόστος παραγωγής) και στο υπόλοιπο του Βιβλίου I επιχειρεί να θεμελιώσει θεωρίες για τα συστατικά της φυσικής τιμής: τον «φυσικό μισθό» (με αναφορές εν μέρει στη δυναμική μισθών–γονιμότητας του Cantillon), το «φυσικό ποσοστό κέρδους» (με έμφαση στον ανταγωνισμό και στην τάση εξίσωσης των ποσοστών κέρδους) και τη «φυσική πρόσοδο» (όπου εμφανίζει αντιφατικές ερμηνείες, από απλή θεώρηση της προσόδου ως συνιστώσας κόστους έως την υιοθέτηση της ιδέας του Quesnay περί προσόδου ως «παρακράτησης» από το πλεόνασμα).

Το Βιβλίο II επικεντρώνεται στην οικονομική μεγέθυνση και τη συσσώρευση κεφαλαίου. Είναι το τμήμα που οφείλει τα περισσότερα στην επαφή του Σμιθ με τους Γάλλους οικονομολόγους. Εδώ αναπτύσσει μια «λογιστική» προσέγγιση στο κεφαλαιακό απόθεμα, τον ρόλο του χρήματος και του τραπεζικού συστήματος, τις διακυμάνσεις του επιτοκίου και τη σχέση κεφαλαίου–απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένης της διάκρισης μεταξύ «παραγωγικής» και «μη παραγωγικής» εργασίας, καθώς και συγκριτική ανάλυση της διάθεσης κεφαλαίου σε διαφορετικούς κλάδους.

Το Βιβλίο III είναι οικονομική ιστορία του Μεσαίωνα, δείχνοντας πώς το κεφάλαιο εφαρμόστηκε πρώτα στη γεωργία, έπειτα στη μεταποίηση και τέλος στο εμπόριο, και πώς οι σύγχρονες ευρωπαϊκές πολιτικές έμοιαζαν να επιχειρούν να αντιστρέψουν αυτή τη «φυσική» πορεία.

Το Βιβλίο IV περιέχει την καυστική κριτική του Σμιθ στον μερκαντισμό — και ίσως το τμήμα που απορροφήθηκε αμεσότερα από τους σύγχρονους του αναγνώστες. Χλευάζει τους μερκαντιστές επειδή ταύτιζαν τον εθνικό πλούτο με το χρήμα (απόθεμα χρυσού και αργύρου) και συνέδεαν την ευημερία με ευνοϊκό εμπορικό ισοζύγιο. Αναλύει πώς οι πολιτικές τους — προστατευτικοί δασμοί, επιδοτήσεις εξαγωγών, μονοπώλια, στρεβλωτικές συνθήκες — υπονομεύουν το εθνικό συμφέρον. Εδώ ο Σμιθ διατυπώνει τη σθεναρή υπεράσπιση του ελεύθερου εμπορίου (με τη θεωρία του απόλυτου πλεονεκτήματος):

«Αυτό που είναι φρόνηση στη διαχείριση κάθε ιδιωτικής οικογένειας, δύσκολα μπορεί να είναι ανοησία στη διαχείριση ενός μεγάλου βασιλείου. Αν μια ξένη χώρα μπορεί να μας προμηθεύσει ένα αγαθό φθηνότερα απ' ό,τι μπορούμε να το παράγουμε εμείς, καλύτερα να το αγοράζουμε από αυτούς με μέρος του προϊόντος της δικής μας βιομηχανίας, απασχολημένης σε έναν τρόπο όπου έχουμε κάποιο πλεονέκτημα.» (Βιβλ. IV.2)

Εδώ συναντούμε και το περίφημο απόσπασμα για την «αόρατη χείρα», με το οποίο υποστηρίζεται ότι η επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος μπορεί αθέλητα να προάγει το δημόσιο αγαθό — το παλαιό «μήνυμα» του Mandeville, που αργότερα έγινε κεντρικός ηθικός πυλώνας της κλασικά φιλελεύθερης υπεράσπισης του καπιταλισμού:

«Κάθε άτομο καταβάλλει συνεχώς προσπάθεια να βρει την πιο συμφέρουσα απασχόληση για όποιο κεφάλαιο μπορεί να διαθέσει. Σκοπός του είναι πράγματι το δικό του συμφέρον, όχι το συμφέρον της κοινωνίας. Όμως, η μελέτη του δικού του συμφέροντος φυσικά, ή μάλλον αναγκαστικά, τον οδηγεί να προτιμά εκείνη την απασχόληση που είναι πιο συμφέρουσα για την κοινωνία... Κατά κανόνα, ούτε σκοπεύει να προαγάγει το δημόσιο συμφέρον, ούτε γνωρίζει πόσο το προάγει... και κατευθύνοντας τη βιομηχανία του με τρόπο ώστε το προϊόν της να έχει τη μεγαλύτερη αξία, επιδιώκει μόνο το δικό του κέρδος, και έτσι, όπως και σε πολλές άλλες περιπτώσεις, οδηγείται από μια αόρατη χείρα να προαγάγει έναν σκοπό που δεν ήταν μέρος της πρόθεσής του.» (Βιβλ. IV.2)

Ο Σμιθ εξετάζει επίσης τις αποικίες, δίνοντας ιστορική ανασκόπηση της εξέλιξής τους και της σχέσης τους με εμπορικά μονοπώλια. Αφού αναλύσει ιστορία και πολιτικές, εκφέρει την τελική του ετυμηγορία για τον μερκαντισμό: η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών πρέπει να είναι ο «μόνος σκοπός» της οικονομικής πολιτικής, και το μερκαντιστικό σύστημα απέτυχε να το πετύχει. Στο κλείσιμο του Βιβλίου IV κριτικάρει και τις φυσιοκρατικές δοξασίες, καταδικάζοντας τη γεωργική μονομέρειά τους ως εξίσου παραπλανητική με την μερκαντιστική εμμονή στο εμπόριο. Ο Σμιθ ολοκληρώνει με κάλεσμα υπέρ του *laissez-faire* και ενός «προφανούς και απλού συστήματος φυσικής ελευθερίας», με περιορισμένη κρατική παρέμβαση σε τρεις τομείς: άμυνα, δικαιοσύνη και ορισμένα δημόσια έργα και υποδομές.

Το Βιβλίο V είναι ανασκόπηση των δημοσίων δαπανών και της φορολογίας στη Βρετανία του 18ου αιώνα, συχνά με συγκρίσεις με άλλες χώρες.

Ο *Πλούτος των Εθνών* προκάλεσε αίσθηση. Εκδόθηκε την εποχή της εξέγερσης των αμερικανικών αποικιών — άμεση αντίδραση σε ορισμένες мерκαντιστικές πολιτικές που ο Σμιθ κατήγγειλε — και πρόσφερε στο βρετανικό κοινό εναλλακτική θεώρηση της οργάνωσης της οικονομικής ζωής και πολιτικής. Αν και διαβάστηκε ευρέως, σημαντικότερος «αποδέκτης» υπήρξε πιθανότατα ο νεαρός Ουίγος πολιτικός William Pitt. Αφού έγινε πρωθυπουργός το 1784, ο Pitt ξεκίνησε άμεσα αναθεώρηση της φορολογίας και της εμπορικής πολιτικής, αποξηλώνοντας μεγάλο μέρος του мерκαντιστικού μηχανισμού και επικαλούμενος τον Σμιθ ως βασική πηγή έμπνευσης. Η Συμφωνία Eden του 1786, που μείωσε δασμούς μεταξύ Βρετανίας και Γαλλίας, οφείλει πολλά στην επιρροή του βιβλίου.

Στους σκωτσέζικους φιλοσοφικούς κύκλους το έργο έγινε δεκτό θετικά. Ο Ντέιβιντ Χιουμ το είδε και το επαίνεσε, πριν πεθάνει λίγους μήνες αργότερα το 1776 (ο Σμιθ έγραψε συγκινητικό υπόμνημα για τον Χιουμ την ίδια χρονιά). Ο Σμιθ δυσαρεστήθηκε με τον Adam Ferguson, μαθητή του Χιουμ, του οποίου το δοκίμιο του 1767 είχε προλάβει τον Σμιθ στη συζήτηση περί «καταμερισμού της εργασίας»: ο Σμιθ πίστευε ιδιωτικά ότι ο Ferguson είχε «δανειστεί» τις σημειώσεις των διαλέξεών του στη Γλασκώβη από τις αρχές της δεκαετίας του 1760. Ακόμη κι αν αυτό ίσχυε, οι συνεχείς συζητήσεις στους κύκλους του Εδιμβούργου και η μακρά ωρίμανση του *Πλούτου των Εθνών* καθιστούσαν σχεδόν αναπόφευκτο να εμφανιστούν πρόδρομες δημοσιεύσεις.

Το 1778 ο Σμιθ διορίστηκε Σκωτσέζος επίτροπος τελωνείων και μετακόμισε στο Εδιμβούργο μαζί με την ηλικιωμένη μητέρα του και την ανύπαντρη ξαδέλφη του (ο Σμιθ παρέμεινε ισόβιος εργένης και η ξαδέλφη του εκτελούσε τα βασικά οικιακά καθήκοντα). Τα τελευταία του χρόνια ήταν σχετικά ήσυχα. Πέθανε το 1790.

Παρά τη μεγάλη επίδραση του έργου στην πολιτική της εποχής και τις κατά τόπους αντιφάσεις του, υπήρξε εκπληκτικά μικρή άμεση θεωρητική ανταπόκριση. Ο ίδιος ο Σμιθ επανήλθε ελάχιστα στις θεωρίες του· ο *Πλούτος των Εθνών* γνώρισε μερικές ακόμη εκδόσεις, με μόνο μικρές διορθώσεις. Μόνο προς τα τέλη του αιώνα, περίπου ένα τέταρτο αιώνα μετά τη δημοσίευσή του, εμφανίζονται οι πρώτες συστηματικές αναλύσεις των θεωρητικών του αρχών.

Η σχετική αδράνεια των Βρετανών στο ενδιάμεσο ίσως εξηγείται από την «επιτυχία πολιτικής»: επικράτησε η αίσθηση ότι ο Σμιθ «τα είχε πει σωστά» και άρα δεν υπήρχε πολλά να συζητηθούν. Υπήρξαν επιμέρους ενστάσεις και συζητήσεις πολιτικής (η επιστολή του Thomas Pownall προς τον Σμιθ το 1776 είναι χαρακτηριστική), αλλά η ουσία της οικονομικής θεωρίας σπάνια αμφισβητήθηκε. Ο Dr. James Anderson (1777) προσέφερε σημαντική διόρθωση στη θεωρία της γαιοπροσόδου, αλλά σχεδόν δεν προσέχθηκε. Ο Jeremy Bentham αξιοποίησε ορισμένα σημεία στην υπεράσπιση του τόκου (1787). Δύο δεκαετίες αργότερα, ο Robert Malthus (1798) ανέπτυξε τη δυναμική μισθών-γονιμότητας σε πλήρη θεωρία πληθυσμού και «φυσικού μισθού», αλλά ως ανεξάρτητο έργο.

Οι πρώτες σημαντικές αξιολογήσεις και αναδιατυπώσεις της σμιθιανής θεωρίας υπήρξαν πιθανότατα οι εκτενείς σημειώσεις του Γάλλου μεταφραστή Comte Germain Garnier (1802) και η αξιοσημείωτη πραγματεία (*Traité*) του Jean-Baptiste Say (1803). (Ο Abbé Morellet είχε επιχειρήσει νωρίτερα μετάφραση, αλλά εγκατέλειψε μετά την εμφάνιση της πρώτης γαλλικής μετάφρασης του Abbé Blavet). Δεν είναι παράδοξο ότι αυτή η πρώιμη ενέργεια προήλθε από τη Γαλλία: η νεαρή Γαλλική Δημοκρατία αναζητούσε ακόμη κατεύθυνση πολιτικής, πιεζόμενη από προτάσεις θεωρητικών κάθε είδους. Η Φυσιοκρατία διατηρούσε επιρροή, ενώ άλλοι κύκλοι, ιδίως γύρω από τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη, έδειχναν γοητευμένοι από τη мерκαντιστική λογική. Οι Γάλλοι φιλελεύθεροι «σμιθιανοί» ένιωθαν την ανάγκη να επαναδιατυπώσουν τις βασικές αρχές της πολιτικής οικονομίας.

Πέρα από τον Pownall, η πρώτη σημαντική αγγλόφωνη κριτική της θεωρίας του *Πλούτου των Εθνών* ήταν πιθανότατα η ύστερη υπεράσπιση της φυσιοκρατικής διδασκαλίας από τον John Gray (1797). Πιο εύστοχη υπήρξε η κριτική του Earl of Lauderdale (1804), που αποδόμησε τη θεωρία αξίας του Σμιθ. Αλλά η ιδιόρρυθμη προσπάθεια του William Spence (1807) να προωθήσει προστατευτισμό, στήνοντας ένα παράδοξο φυσιοκρατο-μερκαντιστικό υβρίδιο κατά του Σμιθ, ήταν εκείνη που τελικά προκάλεσε τους Βρετανούς οπαδούς του Σμιθ να απαντήσουν. Ο James Mill (1808) και ο Robert Torrens (1808) έγραψαν ολοκληρωμένες υπερασπίσεις της θεωρίας και πολιτικής του Σμιθ ως απάντηση στον Spence. Από εκεί και πέρα άνοιξαν οι «πύλες»: τριάντα χρόνια μετά τον *Πλούτο των Εθνών*, η Κλασική Σχολή της Πολιτικής Οικονομίας άρχισε να απογειώνεται.

Η σμιθιανή θεωρία αναμορφώθηκε σε βάθος από τον Ντέιβιντ Ρικάρντο (1817), ο οποίος επιχείρησε να αναθεωρήσει συστηματικά και να διορθώσει πολλά από τα διστακτικά ή αντιφατικά σημεία του Σμιθ. Ο Ρικάρντο ξεκαθάρισε τις ανταγωνιστικές θεωρίες αξίας, κρατώντας μόνο τη θεωρία της ενσωματωμένης εργασίας, ενσωμάτωσε τη διαφορική θεωρία της γαιοπροσόδου τύπου Anderson, εισήγαγε ρητά τη μαλθουσιανή δυναμική μισθών-πληθυσμού, βελτίωσε τη θεωρία του εμπορίου με το συγκριτικό πλεονέκτημα κ.ο.κ. Μέσω του Ρικάρντο, η Κλασική θεωρία έλαβε καθαρότερη μορφή και κυριάρχησε μέχρι το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.

Η πτώση της ρικαρδιανής θεωρίας στα τέλη του 19ου αιώνα δεν μείωσε ιδιαίτερα τη φήμη του Άνταμ Σμιθ. Ως πρωτοπόρος και αναγνωρισμένος «πατέρας» της οικονομικής θεωρίας, η κληρονομιά του είναι ασφαλής — πολλές ιστορίες της οικονομικής σκέψης ξεκινούν με τη συμβολή του. Στη λαϊκή αντίληψη, η φήμη του Σμιθ στηρίζεται περισσότερο στην υπεράσπιση πολιτικών επιλογών παρά στις θεωρητικές του κατασκευές. Ο Σμιθ εξακολουθεί να υμνείται και να επικαλείται από τους υποστηρικτές του οικονομικού φιλελευθερισμού μέχρι και σήμερα.

Μετάφραση από τον Ιστότοπο [History of Economic Thought Website](http://www.historyofeconomicthought.com)